

Cartierul Gorica din Berat, cu școala profesională în dreapta

EDUCAȚIA POPORULUI ÎN ALTE ȚĂRI

Școala și educația poporului în Albania

În multe privințe suntem mai bine informați despre Sudan decât despre Albania. Cauza este că până acum vreo zece ani, lumea o credea locuită de briganzi, neospitalieră și lipsită de drumuri, o țară în care te poți avânta cel mult în vederea unor aventuri și pericole inevitabile. Și în România se știe foarte puțin — ca să nu spun nimic — despre această țară, deși foarte mulți Albanezi trăiesc la noi, ba au și ziare importante, și deși chiar la noi în țară a fost pregătită de Ismail Kemal independența Albaniei. Puțini Români au călătorit însă în Albania, și mai puțini au scris despre ea. Printre aceștia din urmă este de menționat d-l *Capidan*, profesor la Universitatea din Cluj, care s'a ocupat totuș în vasta sa lucrare mai mult de Aromânii din Albania, apoi profesorul *Pop*, a cărui soție e Albaneză de origine. Când interesul pentru limba albaneză, care face parte din preocupările mele, m'a făcut să vizitez Albania, am căutat să mă documentez și asupra școlii în această țară, referitor la care nu am găsit nici măcar în cărțile italiene tratând Albania, mai mult decât statistici oficiale foarte sumare. Rezultatul anchetei mele e prezenta contribuție.

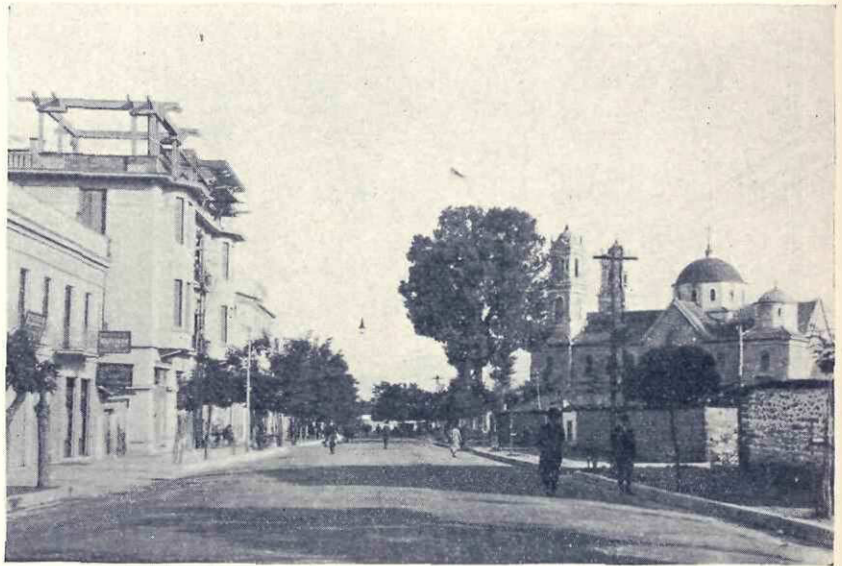
ȘCOALA. — *Istoricul învățământului în Albania.* Dacă până în 1908 Albanezii din Albania de astăzi, pe atunci aparținând

Turciei, nu aveau școli albaneze, nu este mirare. Ei nu aveau nici măcar un alfabet unitar, și unii scriau cu caractere grecești, iar alții cu alfabet latin. Altfel de ortografie aveau Albanezii din America, altfel cei din coloniile albaneze ale Italiei, altfel cei din Egipt sau din Bulgaria. Deabia în 1908, odată cu venirea la putere a junilor turci cari au dat Turciei o constituție, Albanezii patrioți s'au adunat la *Monastir* într'un congres, pentru a fixa odată cu dreptul de a întrebuința limba lor în graiu și în scris, un alfabet unitar, iar o comisie literară, stabilită la Tirana, avea să unifice limba oficială și literară albaneză. Până atunci, guvernul turc, dacă și admitea întrebuințarea limbii albaneze, impunea totuș limba turcă pentru scriere, încât nu se putea infiripa nicio literatură națională albaneză, din care cauză Turcii îi batjocureau pe Albanezii cu denumirea de « *cei fără cărți* ». Când în 1884, doi naționaliști albanezi, *Naim Bey Frasheri* și *Sami Bey Frasheri*, au tradus la Constantinopole un abecedar în limba albaneză, fură imediat exilați din Turcia. Patriarhul grec din Constantinopole mergea și mai departe: interzicea Albanezilor ortodocși sub pedeapsa excomunicării chiar limba, necum scrierea albaneză. Astfel că abia după ce Junii Turci au dat Turciei o constituție, situația se schimbă: se pot înființa școli albaneze. Totuș, începuturi timide avem și înainte de această dată: în 1885 fu deschisă de o societate în frunte cu *Pandele Sotir*,

prima școală albaneză la Corcea, care dură până în 1902, când fu închisă, iar directorul ei întemnițat. În 1889, doi naționaliști albanezi, *P. Luarasi* și *N. Naco* deschid 4 școli noi la *Kolonja*, *Selenica*, *Vodica* și *Treska*, care fură închise din ordinul guvernului turc la 1892. Prima școală albaneză de fete, fu deschisă în 1891 la Corcea, de Gherasim Kyrias, de abia întors dela studii din America. Școala fu pusă sub conducerea surorii sale, *Sevasti Kyrias*, care fiind diplomată fină, a știut s'o mențină tot timpul, cu toate șicanele guvernului turc, ba din contra a devenit o școală secundară de 4 clase, căreia îi era anexată și o școală elementară de 5 clase. Fiindcă nu aveau nicio carte albaneză, ambii frați s'au pus să traducă manuale în limba albaneză, care au trebuit să rămână în manuscris, nefiind permis să le tipărească. Școala aceasta s'a amplificat cu timpul, devenind astăzi una din cele mai importante școli albaneze, institutul *Kyrias* de lângă *Tirana*. Interesant este faptul că ambii conducători de astăzi ai școlii sunt de origine Aromâni.

Primele școli elementare tolerate de Turci înainte de 1908, erau cele înființate de Italo-Albanezul *Fr. Crispi*, prim-ministru italian, în orașele *Scutari*, *Durazzo*, *Valona*, *Ianina*, etc., cheltuielile lor fiind suportate de Italia. Școlile acestea

au încă din sec. XVII merite speciale pentru cultura și școala albaneză din acele părți. Câțiva franciscani, între cari e menționat și un albanez, *Pater Gjoni Shqyptar* (*Albanensis*), au înființat primul gimnaziu în Albania, la *Pdhanë*, lângă râul

O stradă din Corcea

Mati, încă în 1639, cu limba de predare albaneză (*lingua vernacula*)¹⁾. Astăzi învață la diferitele școli franciscane din *Scutari*, la vreo 1.500 copii de Albanezi.

Despre o școală albaneză în adevăratul sens al cuvântului și o activitate școlară mai intensă, se poate vorbi însă abia din 1908. În acest prim an al emancipării culturale albaneze, iau ființă 66 comitete naționale, care deschid și susțin bănește 24 școli serale cu 1.753 elevi, și 34 școli primare cu 1.850 elevi, afară de o școală normală, cea dela *Elbassan*, care are la început 145 elevi și 14 profesori²⁾.

Congresul național din *Elbassan*, ținut în 1909, a ales un comitet național de educație, care trebuia să pregătească un program de instrucție publică și să pună și bazele unei mișcări literare. De fapt s'au înființat în urma activității acestui comitet, 4 tipografii și 17 ziare, și s'a început cu tipărirea de cărți. Această mișcare atât de neașteptat puternică națională a Albanezilor, i-a surprins pe Junii Turci, cari au hotărât s'o suprime, arestând pe conducătorii mișcării și închizând toate școlile nou înființate. Su-

Casă din Corcea

erau cercetate de copii albanezi; învățătorii se recrutau printre Albanezii din sudul Italiei.

În nordul Albaniei, mai ales în regiunea *Scutari*, unde Austria exercita o influență puternică, existau școli susținute de monarhia centrală. Franciscanii stabiliți în nordul catolic,

primarea brutală a mișcării culturale albaneze a provocat re-

¹⁾ PETROTTA, P. G., *Popolo, lingua e letteratura albanese*, Palermo, 1932, p. 498 și urm.

²⁾ Ziarul *Shqiperia e re*, din 28/7 1933, p. 3.

volta din 1910, apoi acea din primăvara anului 1911, continuată în 1912, când însă izbucni războiul balcanic.

În acest an Albania se declară independentă, și este recunoscută ca atare la Conferința dela Londra de puterile

vedere interesele naționale albaneze. La Durazzo și Valona, existau cum am mai spus școli, dar înființate și susținute de Italiani, iar la Durazzo și Tirana, de Austria.

Întreg Sudul Albaniei, pe de altă parte, era împănăt de școli elementare grecești, înființate de Greci mai ales în timpul ocupației grecești a Sudului, cu intenția de a-l greciza complet și a-l reclama apoi pentru sine. Aromânii din Albania aveau de asemenea câteva școli, vreo 14 la număr, și un gimnaziu la Ianina. Populația din Sudul Albaniei fiind ortodoxă, Grecii o ademeneau în școlile grecești sub pretextul comunității cultului ortodox.

Așa fiind, școli existau prin toate orașele și prin multe sate, dar aproape toate erau străine, neglijau limba albaneză și în majoritatea cazurilor nu erau decât centre de propagandă pentru acei ce finanțau școala.

Din momentul independenței sale, după Conferința dela Londra, Albania se împiedeca de aceste școli străine. Programul cultural elaborat de comitetul național, nu putea fi realizat decât cu mari greutate, mai cu seamă Albania fiind sfâșiată în aceste momente de lupte interne. Realizarea lui fu definitiv întreruptă prin izbucnirea războiului mondial, care i-a

adus Albaniei ocupație austriacă, italiană, franceză, grecească.

Ocupația italiană și franceză, deși a ținut în loc timp de 4 ani dezvoltarea Albaniei, a fost întru câtva binefăcătoare,

Școala românească din Corcea

europene. Școlile înființate în 1909 și închise apoi de Junii Turci încep să-și redeschidă porțile. Albania avea conducători inteligenți, cari își dădeau seama cât de necesară este instrucția în țara lor, în care analfabetismul era în unele părți de 100%. Singurele orașe din Albania, în care învățământul elementar era mai dezvoltat și analfabetismul mai redus, erau Scutari, Corcea și Arghirocastro. Dar la Scutari nu existau școli laice naționale, ci susținute de clerici Austriaci, de Italiani și chiar de Muntenegreni. Numai Franciscanii, cari erau aproape toți Albanezi și din această cauză se bucurau de încrederea populației, au înființat mai multe școli primare, secundare și normale cu limba de predare albaneză. Cu toate că astfel întreg nordul Albaniei avea școli, statistica ne arată un procent extraordinar de analfabeți. În dieceza din Alessio de ex., s'a constatat la un număr de 17.000 de credincioși, numai 50 cari știau ceti și 10 cari știau să scrie numele lor¹⁾.

Care era situația în Albania centrală în acești primi ani ai independenței sale? Albania centrală era musulmană și școala elementară era anexată moscheei, iar învățătorul era hogea. Școli turcești erau berechet, dar ele nu putea satisface și nici nu aveau în

Pod vechiu în munții din Nordul Albaniei (Kukës)

¹⁾ DAKO, CH., *Albania, the Master Key to the Near East.*, Boston, 1919, p. 259.

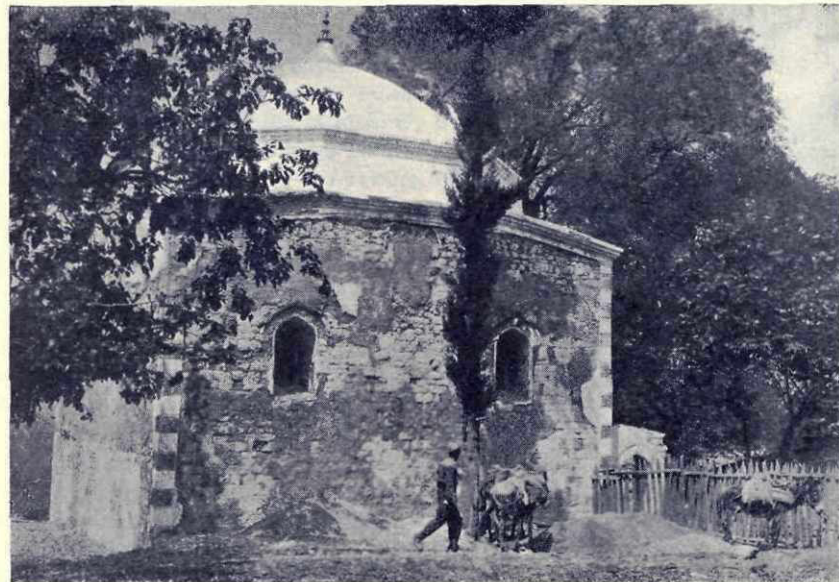
A. BALDACCI, *L'Albania*, Roma 1930, p. 291.

În afară de drumuri noi tăiate de soldații italieni și francezi prin munții Albaniei, de ridicarea unor edificii moderne prin orașe, administrația militară a acestor țări s'a ocupat și de înființarea de școli. Ocupând Italianii o parte din Albania, au deschis în 1917 vreo 110 școli elementare, iar în anul ur-

mător, 45 școli, cu în total 278 învățători, în parte albanezi, aduși din Italia de Sud (unde sunt colonii dese de Albanezi, cari posedă școli cu limba de predare albaneză). În total frecventau aceste școli înființate de Italieni în Albania, cam

mulți trecuți de 40 ani). În acelaș fel și administrația militară franceză, favoriza funcționarea școlilor albaneze.

Terminându-se războiul și retrăgându-se puterile beligerante din Albania, aceasta în fine are posibilitatea să procedeze la realizarea programului său cultural, neglijat atâta în timpul războiului mondial. Primul an de învățământ regulat începe cu anul școlar 1919/20. Greutățile erau încă imense: trebuiau considerate condițiile locale variate, diferențe religioase și tradiționale, lipsa de localuri școlare potrivite, lipsa de personal didactic și de manuale, și alte multe greutăți. Guvernul albanez, abia constituit, avea drept primă grijă, și cea mai mare, siguranța publică în țară, din care cauză a și alocat în primele sale bugete cele mai mari sume pentru armată. A doua era grija pentru școală și sumele alocate erau corespunzătoare.

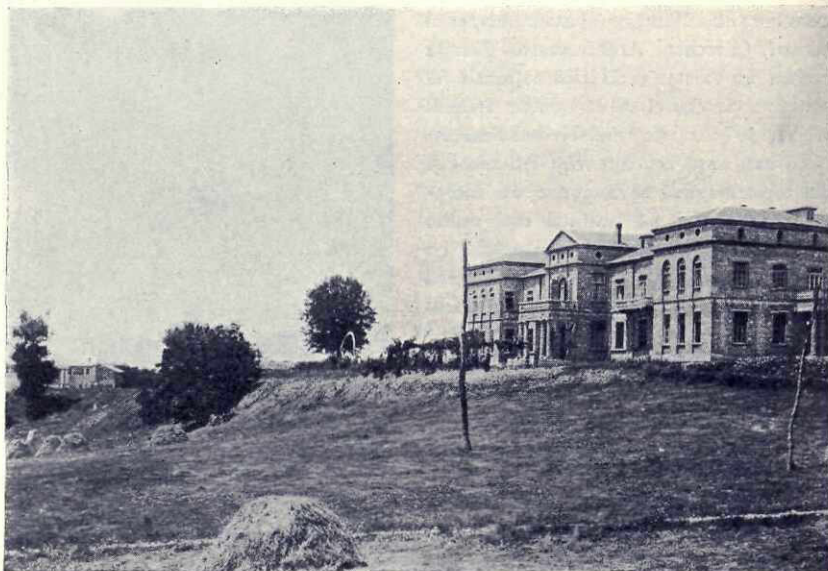

O geamie din Kruja, oraș declarat monument istoric

10 000 elevi. Chestia recrutării învățătorilor era mai dificilă. Italia a liberat de sub arme contingentele mai vechi de învățători, cari făceau un curs rapid de istoria și geografia Albaniei, de limbă și obiceiuri albaneze, și apoi erau trimiși în Albania. Cum am amintit, o parte din ei erau chiar Albanezi de origine, din Italia de Sud. Fiecare școală avea doi învățători, dintre cari unul era Italian, iar celălalt Albanez. Pentru a pregăti mai bine învățătorii albanezi, fu înființat un curs de pregătire pe lângă colegiul italo-albanez dela San Demetrio Corona în Italia¹⁾. În școlile înființate de Italieni în Albania, se dădea mare importanță studiului limbii albaneze. Rezultatele obținute erau admirabile. Albanezul, inteligent din fire, curios și bucuros să învețe, după ce a fost împiedicat timp de secole de Turci să se instruiască în propria sa limbă, i-a surprins pe toți străinii prin dorința de a învăța. Faptul acesta a fost remarcat de altfel și recunoscut ca o trăsătură caracteristică a Albanezului de toți cari cunosc Albania. (La deschiderea unor cursuri se-rale elementare la Tirana și Valona pentru adulți, s'au înscris în fiecare curs peste 200 persoane, dintre cari foarte

Școlile particulare existente fură menținute, însă supuse controlului Statului, iar personalul didactic în parte plătit de guvern. Din primul an, fură înființate școli elementare în aproape toate localitățile. Posedăm o statistică școlară încă din 1921, când pe ziua de 1 Mai se numără în Albania următoarele școli ale Statului¹⁾:

472 școli elementare de 2 clase
22 » » » 3 »

Școala Kyrias din Kambëzë

29 școli elementare 5 clase
9 » primare superioare de 7 clase

¹⁾ V. BALDACCI, *op. cit.*, p. 293.

¹⁾ După GODART, *L'Albanie en 1921*, p. 176.

1 școală normală la Elbassan
1 liceu albano-francez la Corcea.

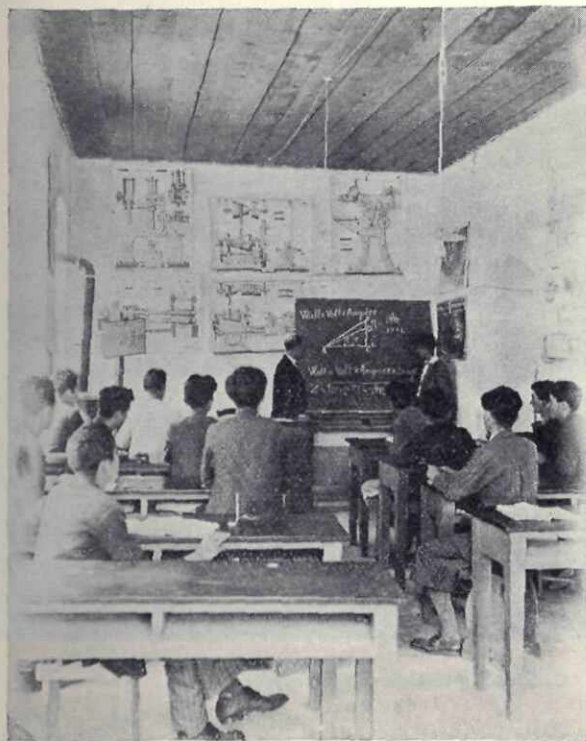
Afară de acestea, mai există la Berat o școală normală, care și-a trimis toți absolvenții din promoția 1920, în străinătate spre perfecționare. (Ca un prim contingent a trimis guvernul în 1920, 102 studenți în străinătate, dintre cari 44 în Italia, 55 în Austria și 3 în Franța. În 1926 observăm însă o sporire a numărului studenților plecați în Franța). Crucea roșie americană, care în timpul războiului mondial înființase în Albania diferite centre de asistență medicală, întrebunțează după războiu fondurile sale pentru înființarea de școli. Una din școlile profesionale înființate de aceasta, școala din Tirana, din 1921, fu transformată cu timpul în școală superioară tehnică.

Situația se prezintă de pe acum mai favorabil, dacă examinăm statistica școlară pe 1926/27. Albania dispune pentru acest an școlar de 645 școli elementare și 15 școli secundare, cu un total de 1080 de învățători și profesori, și cu 38.485 elevi, dintre cari 1.895 de școală secundară. Pentru începuturile anevoioase prin care trece Albania, atât aceste cifre cât și frecvența sunt destul de mari. In ce privește

județul Elbassan, cu un elev la 61 locuitori¹⁾. Școala normală din Elbassan, cea mai veche, organizată în 1909 de actualul secretar general al Ministerului Instrucției, d-l *Xhuvani*,

Directorii aromâni ai școlii Kyrias, dela stânga: d-na Bănățeanu și directorii d-l Christo Dako, d-șoara Kyrias

O clasă în școala profesională din Berat

frecvența stă în frunte județul Valona cu un elev la 19 locuitori, apoi vine Corcea cu un elev la 24 locuitori. In ultimul rând vine

scriitor albanez, avea în 1926 vreo 200 de elevi. Această școală este opera d-lui *Xhuvani*, care dela înființarea ei până în 1929 a fost aproape în mod neîntrerupt directorul ei.

Odată cu independența ei, Albania a contractat și obligația să garanteze libertatea de cultură a minorităților ei, între care în primul rând cea grecească în Sud și apoi cea românească în jurul Corcei și în Myzekia. De aceea găsim școli cu limba de predare grecească în județul Arghirocastro, și anume 66 școli grecești elementare la un total de 153 școli din județ. Din aceste 66, 24 sunt ale Statului, iar 42 particulare, având toate un număr cam de 4.000 elevi. Ieșiți din școala primară grecească, copiii urmează mai departe la liceul din Ianina sau din Corfu, în Grecia. Românii din Albania, al căror conducător este patriotul *Nicu Balam ce*, farmacist și director al școlii primare românești din Corcea, sunt prea mult neglijați de autoritățile noastre din țară și încep să se asimileze. Acest urmaș de celnic aromân, a cărui familie fu măcelărită de Greci pentru sentimentele ei românești, și lupta sa disperată pentru a păstra trează conștiința Românilor din Albania, cu toată lipsa de interes a celor din țară cari aveau datoria să-l sprijine, merită să fie relevată altă dată mai amănunțit. Musulmanii din Albania centrală trimit copiii lor ieșiți din școala primară, la liceul alban-francez din Corcea, care se bucură de un foarte bun nume.

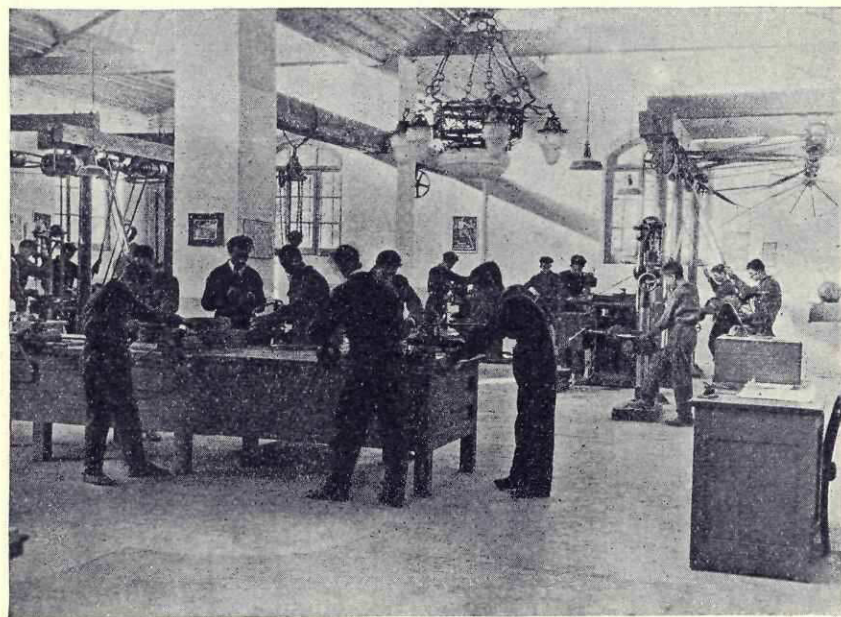
Iată acum situația actuală a școlilor după statistica școlară pe anul 1930/31; pe cele mai multe școli secundare sau profesionale le-am vizitat, încât pot să dau o părere obiectivă, neinfluențată.

¹⁾ ALMAGIA R., *L'Albania*, Roma 1930, p. 162.

Invățământul primar în Albania de astăzi. Greutățile financiare ale Albaniei, de pe urma unei balanțe comerciale deficitare în ultimii ani de criză, a făcut-o să nu aplice programul școlar inițial, constând în fondarea de școli noi, Statul mul-

Budapesta, altul dela Viena, un al treilea din Germania, dela studii complimentare. Toți aplicau cu entuziasm metodele noi pedagogice, deprinse în institutele cele mai moderne pedagogice din Occident. Institutori buni mai părăsesc secția normală atașată liceului din Scutari sau școlii tehnice din Tirana, precum și școlii normale din Institutul feminin Kyrias de lângă Tirana. Astfel învățământul primar este acum asigurat cu un personal didactic foarte select și, în măsura selecționării acestuia, vechii învățători din timpurile eroice ale noului Stat, trec la pensie. Salariile par să fie suficiente pentru viața la țară. Astfel, un învățător primește după absolvirea școlii normale un salariu cam de 5.300 lei; după un stagiu de 2 ani și un examen de definitivare, devine institutor definitiv cu un salariu cam de 7.000 lei, la care tot după patru ani se adaugă o gradatie.

Școlile primare nu s'au înmulțit față cu numărul lor pe anul școlar 1926/27, s'a înmulțit însă numărul personalului didactic și al elevilor. Personalul didactic numără acum 1.246 persoane, iar elevii sunt 41.181. Numărul cel mai mare de elevi îl au județele Corcea și Arghirocastro, două județe bogate ale Albaniei. Ceea ce este vrednic de remarcă

Un atelier al școlii inferioare de meserii din Berat

tumindu-se cu ameliorarea celor existente ¹⁾. În bugetul Statului, Ministerul Instrucției ocupă însă mai departe locul al doilea în ce privește sumele alocate (primul îl are totdeauna Ministerul Armatei). Localurile afectate școlilor nu mai satisfac necesitățile actuale, și ministerul clădește edificii moderne. Așa, școala normală din Elbassan trece anul acesta într'un edificiu foarte frumos, modern, care până în prezent a costat (neisprăvit încă, cuprinzând școala normală, școala de aplicație, laboratorile și internatul) suma de 420.000 franci aur, adică 14 milioane lei. Utilajul didactic vechiu se modernizează pretutindeni și se completează treptat. Se observă o ameliorare progresivă a corpului didactic primar, care mai bine școlit în anii din urmă la școala normală din Elbassan, mai este trimis în străinătate pentru specializare, de unde bursierul se reîntoarce la catedra de școală primară fără nicio altă pretenție, modest institutor. Am cunoscut la școala de aplicație, nou înființată pe lângă școala normală din Elbassan, trei tineri învățători, dintre cari unul abia se întorsese din

și faptul că Statul susține în județele muntoase 9 internate pentru a da posibilitate și munitenilor din satele sărace inac-

Școală primară din Kybzyrë

¹⁾ Totuș ultimele vești ce le am din Albania, arată că Ministerul Instrucției vrea să sporească în anul curent numărul școlilor primare cu încă vreo treizeci.

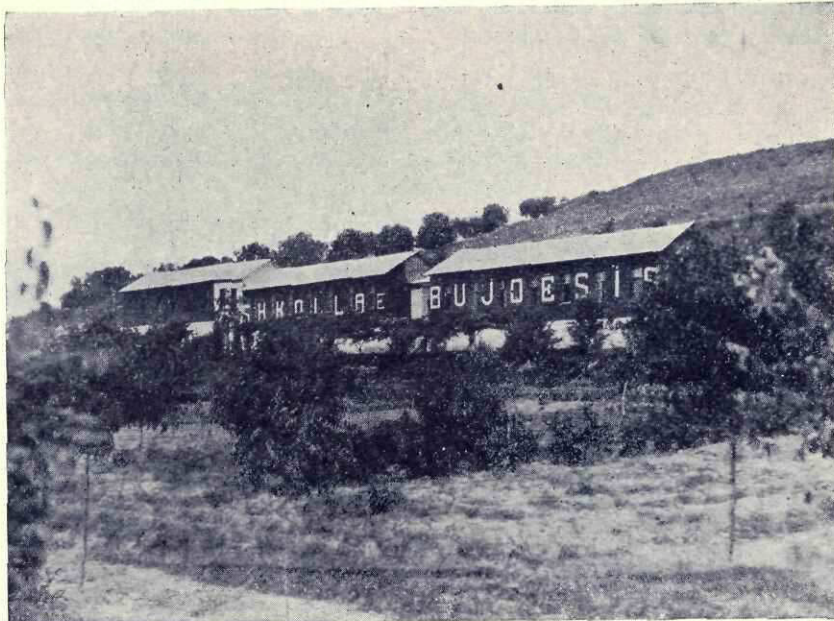
cesibile, de altfel, din cauza poziției lor, să-și trimită copiii la școala primară. Fără acest ajutor al guvernului, ar fi imposibil pentru munitenii din satele cocoțate pe cine știe ce vârf de munte, în care nu se poate deschide o școală, să tri-

mită copiii până la școala din proxima localitate. Față de întinderea Albaniei, care este aproximativ cât a Basarabiei, numărul școlilor este încă prea mic. În Basarabia avem de ex. în 1932 2.228 școli primare, cu 335.454 elevi și 6.161 învățători¹⁾. Deși Albania nu este așa de des populată ca Basarabia, totuși comparația aceasta ne arată, ce eforturi mari trebuie să mai facă Albania pentru a ajunge la normal.

Școala primară este actualmente de 5 clase, dar în conformitate cu noua lege școlară, inspirată de legea școlară austriacă, va fi, începând cu anul școlar viitor, de 8 ani de învățământ. Învățământul primar este gratuit și obligator în prezent pentru toți copiii dela vârsta de 6 ani până la 14 ani. Învățământul este distinct pentru cele două sexe, regulă care deocamdată nu se observă totdeauna în primele trei clase.

În școala primară se predau următoarele obiecte: morală (în loc de religie, fiindcă Albania nu are religie de Stat) și instrucție civică (aceasta în mod foarte amănunțit); limbă albaneză, lectură, dictat, compunere, ortografie, gramatică, aritmetică și elemente de geometrie; istoria și geografia țării, elementele istoriei și geografiei generale; elemente de știință naturală, aplicate în special la Albania; desen și calligrafie; cântare, lucru manual; jocuri și gimnastică. În ce

iubire de patrie, datorii față de țară, etc. Totul în învățământ trece prin prisma patriei și în vederea dezvoltării naționalismului și a patriotismului la copii. Diferențele de confesiune sunt înnăbușite, în conformitate cu fraza unui albanez, de-

Școala agricolă din Lushnja

Școala normală de fete din Kavaja

privește educația civică și morală, se dă o atenție deosebită acestor materii. Se exaltează la copii noțiunea de patrie, de

venită celebră în pledoariile Albanezilor la Conferința de pace, și adoptată de atunci ca un precept albanez: *Shqiptar është*

Shqiptar, përpara se te jete Mysliman a i Kristër (= Albanezul este Albanez înainte de a fi musulman sau creștin). Tot așa se pune mare preț pe educația fizică a copiilor, care este supravegheată de instructori anume școliți, dependenți de Ministerul Instrucției în ce privește salarizarea, stând însă sub ordinele asociației naționale de educație fizică, numită « *Enti kombëtar Djelmnija Shqiptare* », condusă de un colonel.

Buna funcționare a învățământului primar este supravegheată de 6 inspec-tori, cu sediul în reședințele de județ.

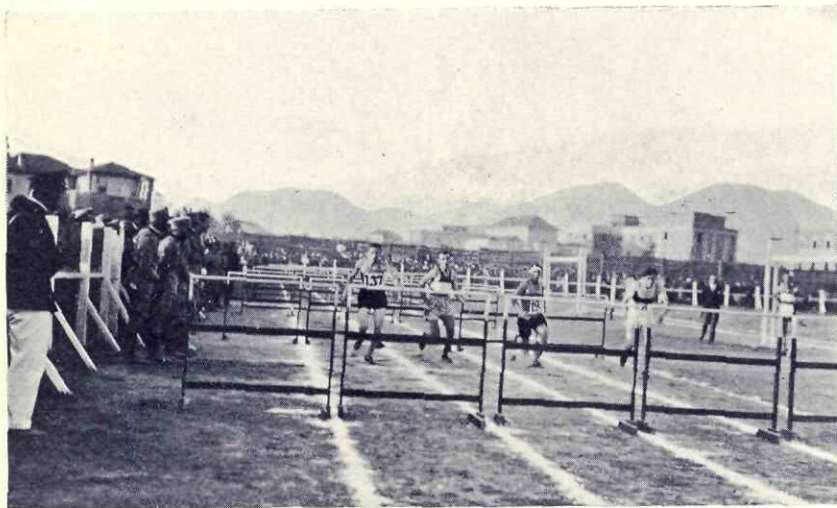
O lipsă în învățământul primar albanez mai este nefuncționarea grădinilor de copii. În total se numără în anul școlar 1930/31, 10 grădini de copii, în care se aplică metodele fröbeliană sau Montessori. Câteva grădini de copii particulare sunt organizate de surorile Elisabetane (cu sediul lor în Scutari).

Învățământul secundar. Școlile secundare sunt de două tipuri: unul este re-

prezentat prin liceul de 7 clase din Corcea, de model francez, regulamentul său și organizarea fiind acel al liceelor franceze. Din această cauză, bacalaureații acestui liceu sunt primiți în Franța cu aceleași drepturi, pe care le au

¹⁾ Revista gen. a învățământului, XXI, Nr. 5—6, p. 232.

absolvenții liceelor franceze. Învățământul se face în limba franceză, în majoritate de profesori francezi, plătiți însă de guvernul albanez. Directorul administrativ este un Albanez, iar cel tehnic, un Francez. Albaneza este predată în acest liceu drept materie, în unele clase însă se predă și istoria precum și geografia țării în albaneză.

Alergări cu obstacole la Tirana

Al doilea tip de școală secundară este așa numitul gimnaziu de 7 clase, de model austriac, care însă conform noii legi a învățământului va avea de acum înainte 8 clase. Învățământul se predă în limba albaneză, iar italiana și franceza se predau ca materie. Gimnaziile de acest tip, întreținute complet de Stat, se află la Tirana și la Scutari. La Scutari mai avem alte două gimnazii, conduse unul de Franciscani, iar celălalt de ordinul Iezuiților. Gimnaziul Franciscanilor are profesori în întregime albanezi, primește subvenții importante din partea Statului, care plătește și pe profesorii laici. Învățământul se face la Franciscani în limba albaneză; ei au format din această școală un focar de naționalism albanez. Printre ei se află și cei mai mari poeți albanezi actuali, *Păr. Gjergj Fishta* și *Păr. Prennushi*, doi preoți de o cultură întinsă, formați la Universitățile din Occident.

Al doilea gimnaziu este acel al Iezuiților, cari sunt în majoritate Italieni. Chiar limba de predare este italiană, iar albaneza se învață numai ca limbă. Școala nu este subvenționată de Stat, ci numai supusă controlului său. La această școală am admirat un foarte bogat muzeu de naturale și am putut vedea și laboratorii mari.

Pentru fete există o școală secundară foarte importantă, pe care am avut prilej s'o amintesc: școala *Kyrias* de lângă Tirana. Școala aceasta primește subvenții mari din partea Statului, care de asemenea plătește și o parte din profesoare. Acestea sunt în parte albaneze, în parte străine. Este o școală de elită, în care aristocrația albaneză își trimite fetele, și în care și-au primit instrucția și surorile Regelui. Școala mai are o secție normală și una profesională. Ea posedă cel mai mare edificiu școlar modern din Albania, și numără și cele mai multe eleve dintre toate școlile.

Iată care este organizația acestei școli:

Toate elevele celor trei secții fac primele 4 clase gimnaziale împreună. După ce au terminat clasa a 4-a, echivalentă cu gimnaziul dela noi, învățământul se separă pentru fiecare secție. Elevele care se decid pentru studii liceale mai fac 4 clase, cele care vor să facă școala normală mai fac trei ani; ambele secții termină studiul prin așa numită « *matura* », examen de bacalaureat, în fața unei comisii instituită de minister. Elevele care trec la secția de economie domestică, mai fac doi ani de școală. Școala fondată în 1891, are vârsta respectabilă pentru o școală albaneză, de 42 ani.

Bacalaureatul a fost introdus și la liceul de fete, fiind ținut pentru prima oară la sfârșitul anului școlar 1932/33. De asemenea și durata studiilor în școlile normale, care până acum era de 5 ani, este, începând cu acest an școlar, de 7 ani. Profesoarele dela Institutul *Kyrias* sunt licențiate sau posedă titlul de doctor. Salariul unei profesoare dela această școală variază între 25—30 napoleoni (ca. 17.000—21.000 lei), plus întreținere gratuită la școală. Deși viața în Albania este destul de scumpă, totuși salariile sunt mari față de cele ale profesorilor dela școlile Statului.

Toate școlile secundare sunt îmbinate cu internate, în care elevii avuți își plătesc locul, pe când celor săraci le plătește ministerul. În anul școlar 1930/31 dintr'un total de 2.216 elevi de școală secundară, 768 erau susținuți de Stat¹⁾.

Școala normală. Pentru pregătirea învățătorilor, de care Albania are încă lipsă, există 9 școli normale, dintre care 6 de sine stătătoare, iar 3 anexate altor școli. De sine stătătoare sunt: școala normală de băieți dela Elbassan, cu 400 elevi, plus 170 la școala de aplicație, cea mai veche școală albaneză după școala *Kyrias*, și cea mai bună (elevii acestei școli normale au început să editeze anul acesta o revistă bună « *Normalisti* »); apoi este școala normală de fete a Statului din Corcea, școala normală de băieți înființată în 1931 la Arghirocastro, școala normală de fete « *Naïm Frasheri* » din Tirana, și școala normală de fete, particulară din Scutari, condusă de surorile *Stigmatine*, dar susținută în întregime de guvernul albanez. În aceste cinci școli, limba de predare este albaneza. În sfârșit este școala normală de fete americană din *Cavaia*, înființată de *Near East Foundation*, în care limba de predare e cea engleză²⁾. Celelalte trei școli normale sunt propriu zis secții ale altor școli. Astfel avem o secție normală la gimnaziul de băieți al Statului (de 7 clase) din Scutari, cu limba de predare albaneză, apoi o secție de școală normală pentru fete pe lângă Institutul *Kyrias*, și în

¹⁾ Pentru anul școlar 1933/34, este în proiect înființarea unui gimnaziu și la Arghirocastro, la cererea populației județului, și la Berat.

²⁾ Limba de predare e albaneza în clasa I—II, și engleza începând cu clasa III. Profesorii sunt albanezi și americani.

sfârșit o secție normală de băieți pe lângă școala tehnică din Tirana. Școala de fete din Cavaja, lângă Durazzo, e remarcabilă prin edificiul său mare și modern, apoi pentru viața americană cu care sunt obișnuite aici elevele. Pentru a le feri de țăntării numeroși în această regiune, administrația școlii intenționează să clădească pavilioane-dormitoare sus pe munte, școala fiind așezată la poalele dealului împădurit. Școala se află bine înțeles sub controlul Statului, care-i trimite și bursiere.

Abundența de școli normale se explică prin necesitatea de a crește învățători buni pentru școlile primare.

Învățământul comercial și profesional. Învățământul comercial nu este atât de bine dezvoltat: există numai două școli comerciale, una la Corcea și alta la Valona. Limba de predare la acea din Corcea e albaneza, la școala din Valona e însă albaneza și italiană¹⁾.

Foarte bine dezvoltat e însă învățământul profesional, care se predă și în cursuri serale pentru adulți. De vreo cinci ani există școli inferioare industriale și profesionale de băieți, la Berat și Arghirocastro. Durata învățământului la ambele școli este de 4 ani. Fiindcă profesorii și măestrii au fost aduși din Italia, limba de predare este italiană. Școlile sunt admirabil înzestrate cu ateliere moderne, având uzine electrice proprii și mașinile cele mai noi. Instalarea școlii industriale din Berat a costat, de exemplu, vreo 10.000.000 lei. Tot așa de modern utilată este și școala din Arghirocastro. Ambele școli sunt o mândrie a Ministerului Instrucției. Micii elevi sosiți din sate închise până acum civilizației, învață să modeleze în ghips, să lucreze mobilă de artă (premiată la o expoziție din Italia), să execute diferite lucrări de artă în fierărie (fer forgé), pe care le-am admirat și eu (nevoind să cred că au putut fi executate în Albania), învață să construiască mașini, etc. Albania are de fapt nevoie de meseriași proprii, fiindcă până acum îi importa din străinătate²⁾.

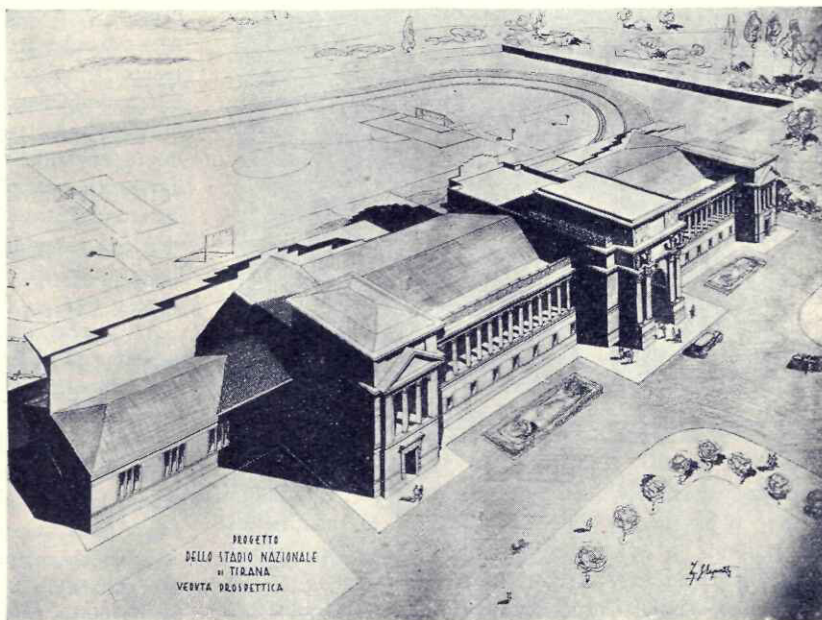
Școli superioare industriale pentru absolvenții acestor două școli, sunt la Corcea și la Scutari. La Tirana există de asemenea o școală superioară industrială, însă particulară, fondată și susținută de Crucea Roșie Americană, dar subvenționată de guvern, care pe lângă aceasta plătește și corpul profesional. Școala aceasta se numește «Școală tehnică», cu o durată de studii de 8 ani, și are trei secții: electro-tehnică, normală și de agricultură. Directorul școlii e un american; cursurile se fac în limba engleză și în albaneză. Franceza și italiană se învață ca obiecte. Secția agricolă a școlii, formează o școală superioară pentru absolvenții școlilor agricole inferioare dela

Lushnja și Cavaja. Elevii școlii tehnice din Tirana, care se consideră ca un fel de școală mai înaltă, scot o revistă importantă, «*Shekulli XX*» (Secolul XX).

Școala agricolă inferioară dela Lushnja este a Statului. Este cea mai veche școală agricolă din Albania. Cursurile sunt de trei ani, iar elevii sunt toți bursieri ai Statului. Școala agricolă practică dela Cavaja, e susținută de *Near East Foundation* și are 4 ani de cursuri. Absolvenții acestei școli pot deveni și învățători de școală primară. Elevii mai distinși sunt trimiși după absolvirea școlii pentru studii la academii agricole din străinătate și intră apoi în serviciul reformei agrare. Cei mai mulți absolvenți se întorc însă la vatră, conform obligației luată în scris la intrare în școală, de a nu cere Statului niciun serviciu după absolvirea ei, ci a se întoarce la țară, pentru a lucra pământul, pus de Stat la dispoziție.

În proiect mai este înființarea a două școli profesionale la Valona și Durazzo, apoi a unei școli de agricultură la Elbasan. Fiindcă Albania exportează multe brânzeturi în America, Grecia, Italia și Egipt, a fost înființată și o școală specială de lăptărit și fabricație de brânzeturi la Delvino, în sudul Albaniei.

De amintit ar fi încă următoarele școli speciale. Acum doi ani a luat ființă o școală de desen la Tirana, care anul trecut a fost transformată într-o academie de bele arte, cu o secție de pictură și plastică, fiind pusă sub direcția artistului Ridola. Cursurile sunt de trei ani, iar, după absolvirea lor, cei mai talentați dintre absolvenți sunt trimiși în străinătate.

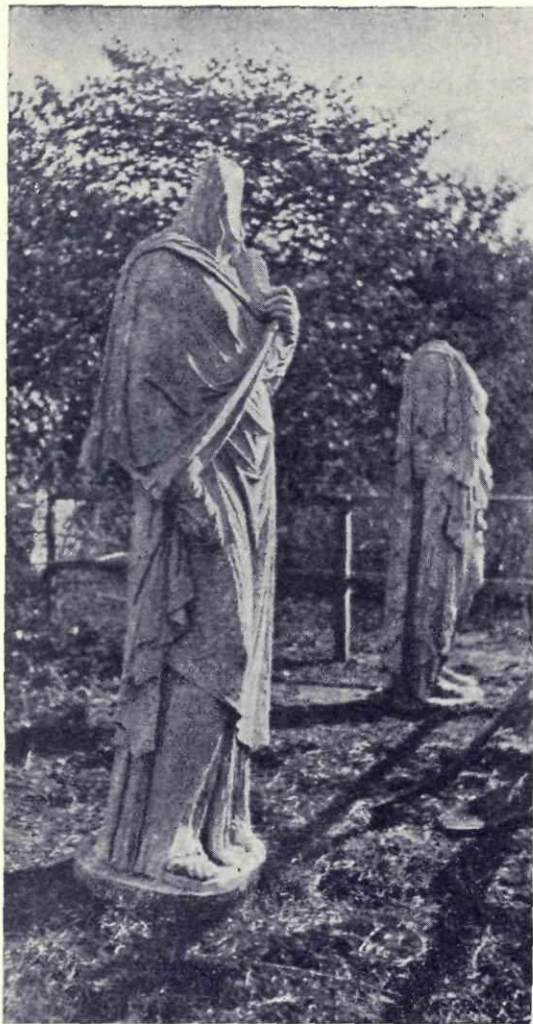
Proiectul de Stadion dela Tirana

¹⁾ O a treia școală comercială e proiectată anul acesta pentru Durazzo.

²⁾ Școlile profesionale și industriale din Albania trec în prezent printr'o mare criză. Neprelungindu-se intenționat pro-

fesorilor italieni contractul, pentru motivul de a face loc Albanезilor, cari în răstimp s'au perfecționat în străinătate, și pentru a naționaliza școala, profesorii au plecat, demontând și expedind în Italia și mașinile pe care le aduseseră de acolo. Deocamdată se face numai învățământ teoretic.

Cum vedem, această țară care până în 1925, adică până la alegerea lui Ahmed Zogu ca președinte al Republicii, exista mai mult pe harta Europei, iar în interior era sfâșiată de lupte fratricide, a ajuns în timp de 8 ani să simtă chiar lipsa unor școli de artă¹⁾. Anul acesta s'a deschis la Tirana și o școală

Statui desgropate la Butrinto

de recitație dramatică, însă care a ființat numai câteva luni, trebuind să fie închisă din lipsă de fonduri. Se menține însă conservatorul de muzică, numit Institut regal de muzică, cu programul complet al unui conservator.

Vom mai aminti și existența unei școli regale militare la Tirana, având deocamdată numai cursul inferior, corespunzând gimnaziului nostru, după absolvirea căruia elevul școlii trece la o școală militară italiană și de acolo la o academie militară din Italia. Evident că în scurt timp se va trece la completarea cursului inferior al școlii militare cu un curs superior.

¹⁾ O expoziție de pictură și sculptură, organizată anul trecut la Tirana, a scos în evidență câteva talente puternice albaneze, cultivate până atunci în străinătate.

În total există în Albania 14 școli secundare de Stat și 10 particulare. Se proiectează deschiderea a 4 școli comerciale, profesionale respectiv agricole și a două gimnazii de 8 clase (tip austriac). Numărul destul de mare de școli secundare pentru o țară de un milion de locuitori, așează Albania în rândul țărilor care dovedesc că pun cultura popoului în primele rânduri ale preocupărilor de Stat.

Ministerul Instrucției are multe greutăți de biruit, până va aduce cultura popoului albanez acolo unde tindea concepția înaltă a miniștrilor ce s'au perindat la Instrucție, toți bărbați ce au un nume în literatură sau în viața culturală de până acum a Albaniei. Una din greutățile mari o formează lipsa de manuale albaneze. Deocamdată profesorii albanezi traduc manualele indispensabile din cărți străine, adaptându-le trebuințelor locale.

Unul din cei mai neobosiți autori de manuale școlare, este secretarul general al Ministerului Instrucției, d-l A. Xhuvani, un distins pedagog apreciat și ca scriitor în literatura albaneză. Chestiunea manualelor și greutățile tiparului au fost rezolvite la începutul anului curent, prin o lege care regulează această chestiune, autorizând numai Biblioteca Națională din Tirana să tipărească de acum înainte manuale școlare, punându-i la dispoziție și un fond special. Biblioteca Națională va avea aproximativ aceleași atribuții pe care le are la noi Casa Școalelor, pe lângă obligația de a tipări toate manualele necesare școlii, conform unui regulament elaborat de minister.

În fruntea Ministerului Instrucției au stat, precum am spus, oameni de înaltă cultură. Ultimul era poetul albanez *Hil Mosi*, decedat acum câteva luni, locul căruia îl ocupă actualmente *Dr. Mirash Ivanaj*. Toți au manifestat o singură ambiție: diminuarea în timpul cel mai scurt a analfabetismului în Albania. De aceea și bugetul Instrucției publice ia al doilea loc în bugetul Statului. Este caracteristic că regele Zogu se interesează personal de mersul treburilor școlii, adresând Ministerului Instrucției direct mesagii, prin care propune inovații ce-i par utile, sau atrage atenția ministrului asupra unor lipsuri în școală, despre care a fost informat și a căror remediere o cere.

Am vizitat multe școli, mai ales cele din învățământul secundar și, deși am văzut adesea localuri improprii, în care erau adăpostite școlile, am văzut și școli în edificii moderne, spațioase, care ar face cinste oricărei țări occidentale, și am văzut și multe clădiri în construcție. Dar chiar în edificiile vechi, strâmte, am întâlnit atâta însuflețire și dragoste de muncă la profesorii albanezi, atâta mândrie cu rezultatele obținute până în prezent, încât mi-am format convingerea sinceră, că nu e departe timpul când Albania, cu dorința Albanezului de a se instrui, cu via sa inteligentă, va ocupa un loc de cinste printre țările de cultură. Nu exagerez, ci anticipiez. Am găsit deseori pe directorii unor școli, aplecați asupra mașinei de scris, componând manuale de școală sau cursuri; ei, oameni tineri, întorși din străinătate cu titluri frumoase, în loc să se folosească de tinerețea lor, își pun cu răvnă puterile în slujba unei Albanii cu fiecare an mai aproape de Occident. Cele ce am văzut în general, progresul repede în toate, mă îndreptălesc la acest prognostic, socotit de unii poate prea optimist față de situația de acum câțiva ani. Dar Albania nu mai este ceea ce a fost altădată.

Din cele expuse, s'a putut remarca mulțimea de școli particulare, pe care Statul le tolera deocamdată ca fiind caracteristice unei stări de tranziție, dar care nu-l mulțumeau, mai ales că era angajat la cele mai multe cu cheltuieli de subvenționare, sau în parte chiar de salarizare a corpului profesoral. Diferențierea școlilor particulare de cele de Stat în ce privește organizarea lor în general și a învățământului în special, tipul lor diferit de cele preconizate de Stat, apoi limba de predare în aceste școli care nu este limba Statului, salarizarea diferită a personalului didactic, mai bună la școli particulare (ale căror taxe școlare ridicate permiteau o salarizare excepțională, ceea ce producea nemulțumiri în rândul profesorilor de Stat¹⁾, lipsa de unitate în programa de învățământ, toate acestea produceau în cercurile conducătoare ale Ministerului Instrucției dorința de a lichida odată cu acest provizorat și tendința de a unifica organizarea tuturor școlilor din Albania, prin etatizarea celor particulare și organizarea după un program unitar de activitate. Bine înțeles, cât timp lipseau încă puterile didactice albaneze, școlile particulare trebuiau tolerate. Odată ce ministerul a constatat însă că poate înlocui în parte pe specialiștii străini prin Albanezi specializați în răstimp în străinătate, s'a procedat la statificarea școlilor particulare sau la închiderea lor, eveniment ce s'a produs în lunile din urmă.

În 11 Aprilie al anului curent, Parlamentul albanez a votat schimbarea art. 206 și 207 din Constituție, care privesc instrucția publică în Albania, în sensul următor:

Art. 206. Instrucția și educația cetățenilor albanezi, este un drept al Statului. Instrucția publică este dată numai în școli și institute ale Statului, în diferite tipuri de școli, conform legii. Instrucția elementară este obligatorie pentru toți cetățenii albanezi și gratuită. Școlile particulare de orice categorie, care au funcționat până acuma, vor fi închise.

Art. 207. Școlile religioase, pentru pregătirea clerului, susținute de comunități religioase albaneze, sunt libere și vor fi reglementate de lege.

Bine înțeles, măsura e dureroasă pentru școlile particulare, de a căror activitate este legată o bună parte a renașterii Albaniei, dar aceasta este evoluția ce trebuia așteptată. Albania este un Stat național, care înainte de toate nu putea suferi lung timp școli cu o limbă de predare străină. Acum Statul anexează școlile particulare, pentru a îndruma odată o unificare care lipsia. E foarte probabil, deși nu am știri despre aceasta, că și școlile grecești din Sudul Albaniei vor fi acum închise. În orice caz, se tinde spre naționalizarea lor²⁾.

¹⁾ Pe când, precum am arătat, salariul unei profesoare la Institutul Kyrias, de ex., este de 25—30 napoleoni (17.000—21.000 lei), salariile unui profesor la Stat sunt următoarele: un licențiat primește ca prim salar 10.000 lei, iar un profesor cu titlul de doctor, 11.000 lei. La aceasta se adaugă tot după 4 ani câte o gradatie; prima e cam de 1.000 lei, a doua cam de 1.200 lei, a treia cam de 1.400 lei, a patra de 1.600 lei, iar a cincea de 1.750 lei.

²⁾ Școala Kyrias a devenit o secție feminină a gimnaziului de Stat din Tirana. Școala normală a surorilor Stigmatine din Scutari, a fost anexată ca o secție feminină de școală normală, gimnaziului de Stat din Scutari. Au fost etatizate și cele două școli românești din Corcea și Șipca, precum

Cu aceasta, învățământul în Albania intră într'o nouă fază a evoluției sale.

și școala iugoslavă din Boriçi, în Nordul Albaniei. S'au închis complet școala primară și gimnaziul Iezuiților, gimnaziul Franciscanilor și școala comitetului ortodox, toate din Scutari. Elevii școlilor închise au fost primiți în școlile Statului. Afară de acestea au fost închise sau etatizate și alte

Costum albanez de Ridola

școli. Etatizarea școlilor particulare a provocat mare entuziasm în întreaga Albanie. (Tânăra Albanie, care n'a izbutit să aibă între hotarele ei decât o parte din Albanzii din toată lumea, mai puțini chiar decât au rămas altor țări, nu e de loc dispusă să-și creeze o chestie a naționalităților în acest teritoriu ciuitit. De-aici felul eroic și nedrept, care izbește

EDUCAȚIA POPORULUI. Pe când școala e evident în progres, nu se face și nici nu se poate face deocamdată mult pentru educația poporului în afară de școală. Poporul e încă neglijat, căci grija principală pe care o are Statul se îndreaptă către generațiile tinere, viitorul țării. Poporul de rând zace încă adânc în întunerecul analfabetismului (care după sta-

fundată educație morală și patriotică. Exemplul dat de societatea «Gruaja Shqipëtare», l-a urmat și școala normală de fete «N. Frashëri» din Tirana, care și ea și-a deschis porțile pentru femei analfabete. La Voskopojë, centru de cultură românesc în sec. XVIII, s'a înființat anul trecut o societate culturală «Përparimi» (Progres), care și-a propus imediat deschiderea a unei școli serale pentru țărani analfabeți, apoi înființarea unei biblioteci publice și în fine înfrumusețarea orașelului. Toate acestea sunt exemple scoase la întâmplare; pretutindeni este aceeași dorință, susținută de Ministerul Instrucției, de a birui analfabetismul. În această tendință unanimă, Statul poate da numai sprijinul său moral, căci posibilitățile sale materiale sunt prea slabe. Țara întreagă cere școală, pe când Statul de abia poate satisface necesitățile cele mai urgente. Am văzut câte școli ar trebui să aibă Albania în proporție cu întinderea. Un alt exemplu cras ne arată tot așa de bine sărăcia în școli. Tirana are după statisticile oficiale 4.500 copii în vârstă de școală. Totuș, dintre aceștia, numai 1.800 pot urma școala la timp, restul de 2.700 trebuie să rămână analfabeți sau să urmeze mai târziu cursuri serale. Și aceasta numai din lipsă de școli suficiente.

Scenă din bazarul dela Tirana de Ridola

tistica unui ziar albanez atinge 90%), în prejudecăți și în superstiții. E drept, se încearcă a se scădea numărul analfabeților adulți, prin înființarea de școli serale în orașe, dar cu toată lupta cu adevărat entusiastă a școlilor albaneze, nu se poate face în scurt timp ceea ce a fost neglijat prin zeci de ani. În Corcea aproape toate școlile primare țin cursuri serale pentru analfabeți, tot așa ca în Durazzo, unde școlile trimit învățătorii chiar în închisoare, pentru a-i instrui pe deținuți. În slujba luptei generale contra analfabetismului s'au pus și școlile din jud. Kossovo, care au deschis pretutindeni școli serale. Inițiativa Statului nu mai e suficientă, mai ales fiind împiedicată de greutatea economică prin care trece Albania, și atunci intervine inițiativa particulară la clădirea de școli primare. Astfel Albanezii ajunși la bună stare în America, fac colecte și trimit sume importante în satul lor de origină pentru clădirea școlii care lipsește; tot așa procedează și unele sate care nu mai așteaptă să le clădească Statul școala, ci și-o clădesc ele singure, cum s'a făcut de ex. la Bilishti, unde s'a ridicat ca și în alte sate, o școală primară impozantă cu cheltuiala populației. Societățile culturale consideră și ele ca o datorie a lor să contribuie la ridicarea culturală a poporului. În Albania există o societate a femeilor, numită «Gruaja Shqipëtare», care are secții în fiecare oraș, și deschide și ea cursuri serale pentru femei albaneze analfabete, instruindu-le în cetire, scriere și lucruri de mână și dându-le noțiuni de economie casnică. În general, la aceste cursuri serale se face analfabeților adulți ca și elevilor la școală, o apro-

dureros mai cu seamă pe Români, cum se rezolvă problema școlii pentru copiii cu altă limbă maternă decât cea albaneză. *Parenteză a redacției.*)

Opinia publică, intelectualii albanezi trăind în secolul civilizației progresate, se emoționează de situația aceasta tragică a posibilităților de educație a poporului. S'ar părea că singurul expedient ar fi ca guvernul să lase liberă inițiativa particulară pentru deschiderea de școli particulare. Dar aici guvernul se opune și din contra, cum văzurăm, a închis anul acesta chiar școlile particulare care existau, sau le-a etatizat. Cauza este de căutat în faptul că nu are încredere în școlile particulare, care nu-i dau elevului creșterea curat albaneză și nu răsădesc în el sentimentele patriotice care vrea să-i fie inoculate. Căci pentru Statul albanez, nu intelectualii de astăzi sunt baza Albaniei libere, ci generația tânără, crescută de o învățătorime foarte conștientă și naționalistă. Într'un articol al unui publicist albanez din revista albaneză «Minerva», vedem astfel caracterizată intelectualitatea albaneză: După studii, intelectualii vechi trebuie împărțiți în trei categorii. În întâia intră Albanezii musulmani, cari și-au făcut studiile la facultățile turcești, studiind dreptul, administrația, medicina și foarte puțini tehnica. Capitalul lor intelectual suferea prin faptul că intrau la Universitate fără studii potrivite liceale, deși disciplina intelectuală se formează numai în liceu. Acești intelectuali erau naționaliști, însă de nuanță orientală. A doua categorie era formată de cei ce au studiat în Grecia dreptul, medicina sau la școala normală. Naționalismul lor era însă de natură negativă, fiindcă cultura greacă era prin esența sa, anti-albaneză și antimusulmană. În categoria a treia intră catolicii cari și-au făcut studiile în gimnaziile de câteva clase ale Iezuiților sau Franciscanilor, în care își dobândeau numai o cultură de filozofie medievală. În ce privește sentimentele lor, intelectualii aceștia erau în prima linie catolici și abia în a doua Albanezi. Totuș, școala clericilor uezuiți

sau franciscani le deschidea porțile culturii occidentale, care singură valorează azi în ochii Albanezilor. Acestor trei categorii, li se adaugă și a patra, formată din generația nouă, care a studiat în țară sau în străinătate și în care trebuie deosebite câteva nuanțe: cei ce au numai câteva clase de liceu, alții cari au liceul terminat, unii cari au urmat și la universități străine, fără să ia diplome, și cei cari au obținut diplome; din punct de vedere al sentimentelor lor ar fi de împărțit în naționaliști, cosmopoliți, indiferenți, etc. De aceea Statul nu dorește să încredințeze străinilor formarea sufletului copilului albanez, ci vrea să supravegheze de aproape inocularea unor sentimente puternice pentru patrie și națiune, în școlile Statului; din care cauză se și pune atâta preț pe educația morală și patriotică în școală.

Am arătat că pentru ridicarea culturii poporului, întârziată, se deschid pretutindeni cursuri serale. Alături de acestea, mai intervine o instituție menită să dea o instrucție adulților, cari n'au mai apucat obligativitatea școlii: armata. Serviciul militar obligator este o școală pentru sălbaticul locuitor al munților, căci viața în cazarmă nivelează multe asperități ale caracterului său independent, îl obișnuiește să doarmă alături de tovarășul său din același cătun, de care îl despărțea altădată, înainte de ani, sângele vărsat și vendeta, îl deprinde în sfârșit cu diferitele aspecte ale civilizației în orașele în care staționează. Dar înainte de toate, și acesta este un câștig capital al serviciului militar și al educației poporului prin armată: soldatul părăsește cazarma știind să scrie și să citească, pentru că aici urmează o școală.

Un al treilea factor care contribuie la ridicarea culturală a poporului albanez sunt bibliotecile. E drept, la sate, unde *analfabetismul e prea mare, acest factor nu poate interveni. La oraș da. La oraș bibliotecile deocamdată sunt rare de tot, deși toată lumea își dă seama de importanța lor pentru cultura unui popor și pentru stăpînire analfabetismului. Peste tot locul e resimțită nevoia bibliotecii. Când deschizi un ziar la rubrica corespondențelor, vezi înșirate printre nevoile locale înființarea unei biblioteci în primul, și a unei școli serale în al doilea rând. Multe orașe cer autorităților ca o necesitate absolut imperioasă, biblioteci. Văzând importanța lor, de cele mai multe ori ele sunt înființate din inițiativa populației, sau sunt datorite fondurilor puse la dispoziție de Albanezi bogați. Așa, la Corcea a luat ființă o bibliotecă din munificența patriotului albanez *Turtulh*, ca și la Elbassan, unde a fost fondată de un albanez, care i-a lăsat prin testament mijloace suficiente. Dar nu numai în orașe, ci și în sate se simte nevoia bibliotecilor, căci unele din ele cer înființarea lor. Deocamdată satele sunt lipsite. Aici exercită o influență binefăcătoare învățătorimea, despre care am amintit că este foarte naționalistă. Din păcate, populația dela sate e lipsită de cele mai multe ori și de o preoțime distinsă care să contribuie la ridicarea culturii sale. Preoții neprimind o educație*

potrivită ei înșiși, nu sunt la înălțimea chemării lor, în satele locuite de ortodocși. De aceea s'a procedat anul trecut la o reorganizare a seminarului ortodox din Durazzo, care înainte de toate a fost transferat la Tirana. Despre o influență binefăcătoare a clerului musulman asupra populației, nici nu poate fi vorba.

Primele biblioteci au luat ființă în Albania la sfârșitul secolului trecut, când începură să fie înființate societăți și cercuri literare în centrele culturale albaneze. Până atunci Albanezii cari studiau în străinătate, fondau cercurile lor în marile orașe sau în colonii albaneze, unde își puteau manifesta în mod liber naționalismul și aspirațiile. Ei formau societăți literare și naționale, din care vedem împrăștiate peste tot în Balcani, în Egipt, Italia și în America. În București exista o societate numită *Drita*, mai pe urmă *Diturija*, fiind condusă lung timp de actualul președinte al Consiliului de miniștri albanez, d-l *Pandele Evangheli*. Foarte cunoscută este și societatea din Boston, *Vatra*, și cea din Alexandria în Egipt, *Bashkimi*. În Albania, prima societate națională fu fondată la Corcea în 1885. Orașul acesta, situat în mijlocul unor sate locuite de Aromâni, el singur numărând sute de familii aromâne, era centrul mișcării intelectuale curat albaneze și al mișcării naționale din Albania. Deși Scutari avea de asemenea o importanță mare culturală, nu se poate tăgădui, totuși, că influența puternică austriacă și italiană, având fiecare dedesubturile și scopurile sale politice, nu favorizau de loc o deșteptare națională albaneză, cu toate că

Femei din regiunea Santi Quaranta, la izvor

școala franciscană era totdeauna focar de naționalitate albanez. În Corcea fură deci înființate primele cercuri literare și societăți, care au și pus bazele primei biblioteci albaneze în Corcea. Și la Scutari luă ființă o societate culturală *Bashkimi*, care înființă de asemenea o bibliotecă. La Elbassan avem din 1909 o societate literară *Vllaznija*, iar în 1910 *Bashkimi*, care înființă o bibliotecă și un muzeu. Sunt cele mai vechi so-

cietăți naționale și literare, și cele mai vechi biblioteci. Elbassanul, unde exista din timpurile acelea o școală normală albaneză, înființată de *K. Gurakuqi*, școală care a produs pleiada de entușiști luptători pentru independența albaneză,

sau bogată în poeme lirice. Literatura frumoasă începe abia dela constituirea Statului albanez.

Un factor foarte important al culturii poporului și destul de bine reprezentat în Albania, este presa politică și revistele.

Ziare bune apar nu numai în Albania, ci și în coloniile puternice albaneze din străinătate. La noi apar chiar două. Albanezul face cu pasiune politică și de aceea nu e lucru de mirare că încă din anul proclamării constituției june-turce (1909), în Albania au ființat vreo 17 ziare. Azi există aproape în fiecare oraș, sediu de prefectură, o tipografie, care tipărește cărți, ziare, reviste. Ministerul Instrucției a înzestrat chiar Școala tehnică cu o tipografie. Dintre reviste trebuie menționate *Minerva*, recentă, elegantă, bine scrisă, apoi *Hylli i Dritës*, editată de Franciscani, și *Leka*, a Iezuiților din Scutari. Figură onorabilă printre reviste face revista *Shekulli XX*, a absolvenților școlii tehnice din Tirana, sau *Normalisti*, care se află în anul V, a elevilor școlii normale din Elbassan. *Mësuesi* este un periodic didactic din Tirana, ca și buletinul *Edukata e re* al Ministerului Instrucției. O nouă revistă din Tirana este *Vatra e Rinis*. Ministerul economiei naționale

Femei albaneze

trebuie considerat și el odată cu Corcea, ca un loc de unde se răspânda cultura națională, ziare și broșuri albaneze.

Primele societăți național-literare care până în 1912, anul independenței albaneze, erau în fiecare moment în luptă cu autoritățile turcești ce le bănuiau, și deci erau puține la număr, s'au înmulțit astăzi. Biblioteci de asemenea există multe, însă prea puține pentru setea de instruire a Albanezului. Setea aceasta este ilustrată de creșterea numărului cetitorilor la Biblioteca Națională din Tirana. Cât timp aceasta era mică și neînsemnată (poate și fără cărți multe) cetitorii erau puțini. De doi ani i se dă mai multă importanță, fiind ridicată la rostul de bibliotecă națională și punându-i-se la dispoziție și fondurile de care avea nevoie. Și de atunci avem următoarea statistică: În 1928 ea a fost cercetată de 1.785 de cetitori, în 1929 de 5.240 cetitori, în 1931 de 8.610, iar în 1931 de 11.280 de cetitori; deci în 1929 până în 1931, o creștere de 115%. La Biblioteca Națională din Tirana se găsesc multe cărți rarissime albaneze, sau referindu-se la Albania și Albanezi.

Bibliotecile abia de acuma pot să fie înzestrate cu cărți albaneze, căci o literatură albaneză până nu de mult nici nu exista. Se putea vorbi cel mult de literatură populară, foarte bogată în balade, epopee eroice, în care se exalta vechia vitejie,

scoate o revistă numită *Bujqësija*, iar Ministerul Justiției buletinul *Jurisprudenca*. Pe lângă acestea mai există și alte periodice.

Baptisteriu în Butrinto

Guvernul manifestă multă grijă pentru țăranul albanez. În ce privește școala, el îi ia grija copiilor de școală, fiindcă Ministerul Instrucției instalează copiii din satele care n'au școală, în internate ținute pe cheltuiala sa în satele apropiate

cu școala. Dar mai are guvernul o grijă în ce privește pe țăran: să facă din el un cultivator conștient al pământului, deși există pământ în abundență, încă necultivat. Înainte de toate a fost desobișnuit de plugul de lemn, guvernul punându-i la dispoziție pluguri de fier în mod gratuit, mai târziu cu plată, însă în rate mici. Țăranul a trebuit să abandoneze și alte mijloace primitive de prelucrare a pământului. Ca să-l deprindă cu cultura rațională, se primesc în școlile agricole ale Statului elevi, cari la intrarea în școală se obligă în scris să se reîntoarcă la glie, pentru a prelucra în mod rațional pământul ce li se pune la dispoziție. Numai cu această condiție sunt primiți în școală. Revenind la țară,

emanciparea femeii este foarte înaintată, cuprinzând și pe femeia musulmană. O cucerire importantă a școlii și a emancipării feminine a fost, când fetele musulmane, care altădată la vârsta lor erau obligate să poarte vălul, se prezentară în public la competiții sportive în costume care le lăsașu corpuș aproape gol. Situația socială și culturală a femeii musulmane și creștine de astăzi este foarte îndepărtată de aceea pe care o avea, de exemplu, imediat după războiul mondial. Astăzi aproape în toate orașele Albaniei, femeile formează societăți cu scopuri culturale sau sociale. Din 1929, autoritățile cultului musulman au dispus abandonarea vălului, constatând că el nu are nimic comun cu religia sau obiceiurile țării, ci

Coloane găsite la Pojani

titratul școlii agricole este mentorul țăranilor. Guvernul introduce de asemenea mașini noi agricole și autotractoare. Școlile agricole au pepiniere întinse de pomi roditori, pe cari îi distribuie țăranilor, cari sunt obligați prin lege să-i planteze și să-i îngrijească. Tot din programul educației țăranului face parte și «săptămâna arborelui», anuală, în care se dezvoltă prin conferințe cultul arborelui și se sădesc peste tot locul copaci. O influență binefăcătoare spre mai bine exercită și fermele-model, numite *ciflicuri*, pe care guvernul le-a instalat foarte numeroase pe terenurile ce-i aparțin. La o educație a poporului dela țară va contribui și o vastă operă de reformă agrară în curs de executare, finanțată de Banca Agricolă, a doua bancă în Albania, unde până acum exista numai Banca Națională.

În orașe situația e altfel. Orașenii au venit în contact cu străinii, mai ales meseriași sau negustori, și au învățat dela ei diferite meserii. Școli profesionale foarte moderne dau Albanezului astăzi o creștere profesională care egalează complet pe aceea, ce ar primi-o în străinătate. Viața socială a început să rupă în orașe bariera prejudecăților orientale, și

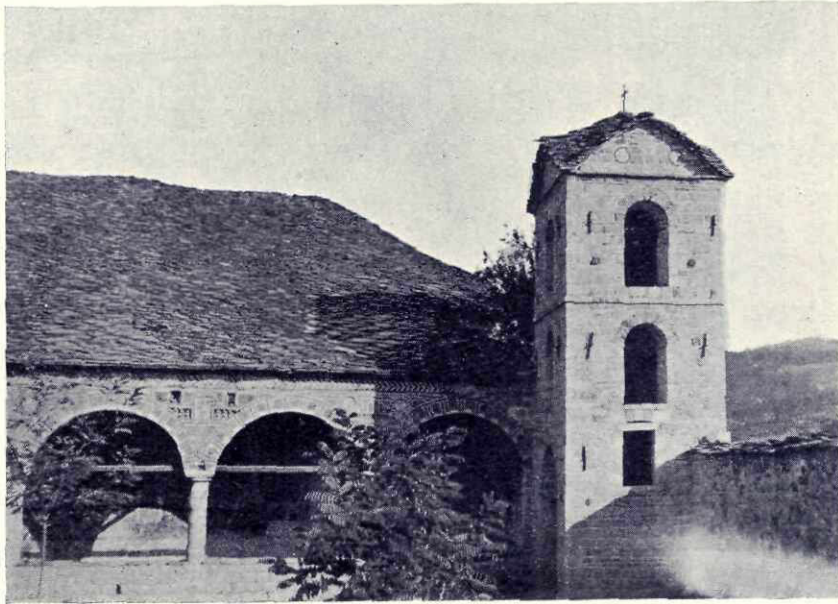
este un obicei arab. Totuș vor trece încă ani, până vor dispărea toate prejudecățile în care fu crescută secole de-a rândul, femeia.

În ce privește societățile corale sau muzicale, acestea sunt încă rare în Albania. În orașele creștine ortodoxe ale Albaniei, există coruri la fiecare biserică, care câteodată se unesc ca la Corcea, pentru a da concerte. Din aceste coruri s'a selecționat la Corcea un grup de amatori, cari au dat și reprezentații de teatru. Tot la Corcea există și o societate muzicală, «*Lyra*». Muzici de orchestră sunt numai cele militare, care își recrutează muzicanții dintre străini, între cari mulți Cehoslovaci. Duminica și în sărbători muzicile acestea concertează în parcul din Tirana, procurând multă plăcere Tiraniienilor. Orestre civile nu există, toate localurile și cafelele sunt însă înzestrate cu instalații de radio, ale căror haut-parleur-uri asurzesc pe trecători. Muzica se face teoretic în școală. Nu a fost dat încă timpul să se dezvolte, totuș concertele ocazionale sunt foarte gustate. Câteva artiste și artiști, cântăreți și muzicanți, cari și-au făcut studiile în străinătate, au revenit în țară și încep să obișnuiască

lumea cu concerte și muzică înaltă. (Vorbesc de «lumea» care nu a ieșit din țară, căci am cunoscut Albanezi foarte blazați chiar, cari vorbesc aproape mai bine franțuzește, englezește sau nemțește decât limba lor maternă). Printre acești cântăreți și muzicieni, sunt de amintit pianista *Lola Aleksî*, soprana *Gjeorgjia Fiłçe* și tenorul *Turtulli*.

La Tirana există de anul trecut și un început de conservator, numit Institutul muzical regal, în care se învață solfegiu, cor, compoziție, contrapunct și toate instrumentele. Cu timpul se poate aștepta o dezvoltare a gustului muzical și în popor, care până acuma cunoaște numai muzica populară, ce se confundă cu cea specifică Orientului, cu melodii monotone și totuș ațățătoare. Un titlu, de merit incontestabil întru promovarea muzicii și a gustului pentru muzică, îl are

de amatori, cari constituiți în societăți culturale-teatrale, prezintă de regulă piese patriotice, tratând subiecte din luptele eroice ale Albaniei pentru neatarnare. La Tirana există o astfel de societate cultural-teatrală, *Fryma e re* (Sufnul nou); grupul de artiști-amatori din Valona, numit *Vlora*, dă reprezentații teatrale în diferite orașe albaneze. Pogradec, un orașel prietenos lângă lacul Ohridei, are și el un club artistic, cu numele de *Dragoi*. De clubul teatral din Corcea am amintit. În schimb sunt multe cinematografe răspândite în toată Albania, care este înzestrată peste tot cu electricitate și își poate permite luxul cinematografelor. Chiar orașele mici nu sunt lipsite de electricitate. Filmele sunt controlate de o comisie specială. Pentru educația tineretului, toate cinematografele sunt obligate să proiecteze de două ori pe săptă-

Biserică veche din Voskopoj în care s'a găsit jilțul lui Gojdu

comitetul artistic al societății naționale de educație a tineretului «*Enti Kombëtar Djelmniija Shqiptare*», o organizație excelentă ce stă sub conducerea directă a Regelui și sub patronajul luat foarte în serios de una din surorile Regelui. Această organizație, aproape militară, are partea ei imensă de contribuție și în educația morală ca și în cea fizică a întregului tineret, atât a celui din școală, cât și a celui în afară de școală. Ei îi va datori generația tânără a Albaniei sănătatea sa morală și trupească, căci întreaga educație morală care ia un loc foarte important în școală, și cea fizică, este diriguată de auxiliarele diplomate ale acestei organizații, instructori salariați de Ministerul Instrucției, însă dependenți erarhic de *Enti Kombëtar* și de Rege.

Câteva cuvinte acum și despre teatrul în Albania. Teatrul nu există. Bazele acestuia s'au pus abia în școala de recitație dramatică din Tirana, care însă după câteva luni de existență a trebuit să-și închidă porțile din lipsă de mijloace. Deocamdată suplinesc lipsa unui teatru stabil, diferitele trupe

mână, Joia și Duminica, filme cu subiecte educative, pe care și le procură dela *Enti Kombëtar*, organizația națională de educație a tineretului, de care am vorbit. Lipsa pe care o simți mai mult în Albania, este aceea a muzeelor. Există câteva, ce e drept, dar nu li s'a dat importanța pe care o merită. Bibliotecii naționale din Tirana i s'a anexat și un muzeu, intitulat *Muzeu național*; dar atâtea sculpturi fine, pietre cu inscripții grecești, romane, bizantine și turcești, stau în curte în voia intemperiilor. La Fieri există un muzeu Zogu, în care sunt adăpostite mai cu seamă obiectele descoperite la săpăturile dela *Pojani*, vechea *Apollonia*, dar muzeul nu are până acum niciun conservator. Și apoi, atâtea frumuseți sculpturale ale artei clasice zac amestecate la *Pojani*, unde lipsa de mijloace nu-i permite misiunii arheologice franceze de sub conducerea d-lui L. Rey să termine săpăturile și să adăpostească undeva obiectele desgropate. Cea mai bună soartă o au admirabilele sculpturi praxiteliene desgropate de d-l Ugolini la *Butrinto*, vechiul *Buthrotum*, cântat de Virgil în

Eneida cu cuvintele: « *et celsam Buthroti accedimus urbem...* » D-l Ugolini a clădit mai întâi un muzeu din pietrele vechii cetăți a lui Virgil, înainte de a desgrota statuile de marmoră albă.

La Valona am admirat un muzeu particular al beilui *Ekrem Vlora*, fiul lui Ismail Kemal, luptătorul independenței albaneze. Plin de bogății imense, muzeul acesta conține o colecție completă de arme albaneze în argint și aur curat, apoi o colecție de vreo 50 de corane iluminate în aur, la vederea cărora ar îngălbeni de invidie și conservatorii dela British Museum. Totuș am văzut la Valona diferite piese frumoase de sculptură, provenite din diferite cetăți vechi romane sau greco-bizantine, răspândite într'un parc mic și pe lângă primăria orașului, în loc să fie adăpostite undeva, fiind menite

rana, am văzut un tavan sculptat cu motive albaneze și aurit cu foi de aur veritabil. În timpul ocupației Austriacii au tăiat câteva din aceste tavanuri, ducându-le la Viena sau aiurea și lăsând unul singur intact. (D-l Libohova ar putea admira astăzi tavanele sale în vreun muzeu din Austria). Am văzut atâtea și atâtea lucruri, al căror loc e într'un muzeu național, care totuș nu există. Grija acestuia nu ar trebui să constituie ultima grijă a Ministerului Instrucției. Orașul Kruja, cetatea eroului național Skanderbeg, cetatea care a cunoscut luptele eroice ale acestuia pentru neatârarea Albaniei, a fost declarată monument istoric. Tot așa există multe alte locuri care merită aceeaș clasare.

Nimeni nu se îngrijește de păstrarea portului albanez, foarte pitoresc; nimeni nu caută să instruiască populația asupra

Un sat pitoresc: Laskovik

astfel distrucției. Trebuie să menționez și un muzeu de naturale, văzut la Iezuiții din Scutari. Am văzut totuș aproape peste tot locul în această Albanie atât de bogată în reminiscențe istorice din vremuri antice, piese istorice părăsite. De câte ori nu m'am mirat, văzând coloane dorice de marmoră la o moschee, până nu am fost lămurit de cineva, că coloanele au fost aflate zăcând undeva și întrebuițate la clădirea colonadei unei geamii sau biserici. La Berat am văzut pe zidurile cetății venețiene tunuri venețiene de bronz, cu care se jucau copiii.

Păcat că nu există un muzeu special de artă națională, în care să se păstreze piese din atât de bogatul și pitorescul costum albanez, din mobilierul vechiu în lemn sculptat sau pictat în lemn, cu motive de ornamentație specific albaneză. Am văzut tot la Berat o admirabilă pictură de ornamentație pe lemn, în tavanul unei geamii; pictura nu se va păstra decât încă câțiva ani. Astăzi se mai întâlnește foarte rar. În casa vice-președintelui Consiliului de Stat, d-l *Libohova* din Ti-

avantajului de a păstra costumul național. De fapt poți vedea astăzi țărani din *Kosovo*, cari au emigrat din Jugoslavia, în haine ieftine de orășan, iar fetele lor cu părul tuns, ei cari erau cei mai conservatori în toate. Costumele cusute numai în fir de aur și argint veritabil se vând azi pe piață colecționarilor străini. Numai țărani munteni din nordul Albaniei mai sunt conservatori și apar în pitorescul lor port, atât cei din munții *Merdita*, cât și cei din *Zadrime*, cei din *Malcija Madhe* sau *Vogel*, sau *Dukadžin*; toate costumele acestea sunt foarte diferite și pitorești. În Scutari, care se deosebia de celelalte orașe prin un costum bogat al cucoanelor catolice sau musulmane, astăzi le poți vedea foarte rar. Guvernul a luat inițiativa în anul acesta a clădirii unui pavilion albanez la expoziția din *Bari*, în care au fost expuse costumele albaneze lucrate atât de delicat, și care au fost foarte mult admirate. Dar toate acestea trebuiesc păstrate în muzeu, ca și lucrurile și uneltele casnice ale Albanezului, sculptate, care dau dovada unui real simț artistic, precum lăzile de lemn din Scutari

cu acele grațioase motive de frunze stilizate, pe care le regăsim și în plafoanele sculptate scutarine. Se răresc de asemeni și armele albaneze, cartușierele și vergelele de pușcă în argint, cu motive naționale. Tot așa de remarcabile sunt și fusele de tors sau chemineurile, care sunt acum foarte rare și pe care le aflăm numai în case aristocrate; fiind construite din scânduri și ghips nu pot fi durabile.

Intr'un muzeu național ar trebui să intre, pe lângă toate acestea reprezentante ale unui gust artistic național ales, și covoarele albaneze, care încep să fie influențate de modelele jugoslave, grecești sau aromânești. Grija guvernului trebuie să meargă într'acolo de a aduna la un loc tipuri curate ale artei populare, până nu va fi prea târziu, căci modernizarea Albaniei face progrese foarte repezi și foarte curând nimic nu va mai rămânea din aceste tezaure, ci va fi cu siguranță de găsit în muzee străine. Aceeași grijă va trebui să manifeste guvernul și pentru bisericile care mai pot fi salvate de pieire, ca de ex. la Berat sau bisericile părăsite din centrul aromânesc dela Voskopoj, patria lui Șaguna, unde fresce minunate acoper zidurile exterioare și interne ale bisericilor, pângărite de soldații anamiți din armata franceză, cari le în-

trebuințau ca grajd, ca dormitoare sau pentru a instala în ele cuptoare de pâine. În una din aceste biserici, biserica Sf. Nicolai, văzuiu păstrat încă jilțul de lemn, bogat ornamentat și sculptat, și chiar aurit, al episcopului bisericii, *Gojdu*, după care se mai numește astăzi un cartier din Voskopoj, cartierul *Gojdu*, în apropierea cărora vin casele familiei Mocioni și apoi a Șagunenilor. Sunt locuri care fac să se perinde în fața ochilor noștri imaginea atâtor personaje distinse din istoria proprie! La caz de nevoie ar trebui să salvăm noi aceste rămășițe din trecutul nostru.

Am căutat să atingem totul ce ar avea legătură cu educația poporului în Albania. Am arătat ce s'a făcut și ce nu s'a făcut pentru ea. Dacă considerăm timpul scurt al dezvoltării Albaniei, și condițiile grele în care s'a făcut ceva pentru cultura poporului, entuziasmul suplinind de cele mai multe ori, atunci putem spune că s'a făcut mult; față de ceea ce rămâne însă de făcut și va trebui făcut, suntem siliți să constatăm că e încă puțin și că rămâne foarte mult de făcut. *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.*

VLAD BĂNĂȚEANU

